

PŘÍPRAVA NA STÁŘÍ A ODCHOD DO DŮCHODU

PREPARATION FOR OLD AGE AND RETIREMENT

Kamila Svobodová

Abstract

Retirement is often regarded as an event which defines the end of middle age and the start of old age. This milestone in life tends to have a number of impacts on a person's psychological and overall life situation and in many cases the end of a person's economic activity leads to a loss of self-confidence, a sharp reduction in social contact, a certain loss of social status and, not least, to a substantial reduction in income. On the other hand, retirement results in an increase in leisure time and expands opportunities for pursuing hobbies, interests and other activities for which, previously, there was not enough time. Consequently, it is of prime importance whether and how people prepare for approaching old age in advance and what strategies they choose for the use of the extra time which will be available to them. This paper is therefore devoted to a study of the various ways in which one can prepare for old age for example financially and materially, in terms of leisure activities or housing. In addition to issues related to preparing for old age, the authors devote attention to the timing of retirement and plans for this period of life.

Keywords: old age, seniors, preparation for old age, retirement

Klíčová slova: stáří, senioři, příprava na stáří, odchod do důchodu

Úvod

Odchod do důchodu bývá často považován za znak vymezující konec středního věku a počátek stáří (Rabušic, 1997) a bezesporu je jednou z velmi závažných životních událostí. Na jednu stranu dochází k nárůstu množství volného času a rozšíření možností věnovat se koníčkům, zájmům a dalším aktivitám, na které v předešlém období výdělečné činnosti nebylo tolik času. Na druhou stranu mívá tento krok řadu dopadů na psychiku i celkovou životní situaci jedince a v mnohých případech bývá v kontextu ukončení ekonomické aktivity pocíťován jako ztráta seberealizace a sociálních kontaktů a v neposlední řadě dochází též k výraznému snížení příjmů. Stáří je připsaným statutem, s nímž je spojeno určité chování neboli role a po odchodu do důchodu se mění jednotlivé složky sociálního statusu, který měl člověk v průběhu svého předchozího života. Vzhledem ke všem těmto skutečnostem, které se s odchodem do důchodu a příchodem seniorského věku pojí, je velmi důležité, zda a jak se jednotlivci na příchod stáří s předstihem připraví a jaké v tomto ohledu volí strategie.

Nelze přitom opomenout, že díky různým životním podmínkám, příležitostem, jiným subjektivním charakteristikám, osobním hodnotám, zkušenostem apod. vnímá každý jedinec svůj život, tedy i s ním spojené stárnutí, odlišně. Proto volí různí lidé ve své přípravě na stáří

pochopitelně též různé strategie. Například Haškovcová (1990) tyto strategie či typy reakcí na příchod stáří rozdělila do pěti skupin. Ideální formou adaptace na stáří a jeho akceptace je dle autorky takový postoj, kdy se s ním člověk snadno vyrovná a i nadále se těší ze života, je otevřený, přizpůsobivý a tolerantní. Naopak strategie závislosti¹ se vyznačuje pasivitou a spoléháním na druhé. Takový člověk není příliš citlivý, a proto životní události spojené se stárnutím (například odchod do důchodu) nenese příliš těžce. Strategii obranného postoje volí lidé, kteří žili především pro práci a v práci a celoživotně vykazovali vysokou míru soběstačnosti. Lidé patřící k této skupině bojují o udržení svých pozic a do důchodu odcházejí až poté, co je k tomu okolnosti přinutí. Strategie nepřátelství má negativní důsledky jak pro jejího reprezentanta, tak pro okolí. Tito lidé přijímají stáří jako další nepřízeň osudu a svalují vinu za neúspěchy ve svém životě na druhé. Bývají mrzutí, podezřívají a nepřijemní. Poslední typickou strategií je sebenenávisť. Zastánci této strategie jsou rozhorleni sami na sebe, nemají se rádi a hodnotí svůj dosavadní život s pohrdáním. Jsou lítostiví, těžko se ovládají, mají sklony k depresím a cítí se zbyteční. Samozřejmě, že se v životě vyskytují různé variace a kombinace uvedených strategií.

Stárnoucí osobnost ovšem nemůže být posuzována pouze s přihlédnutím k vnitřně motivačním faktorům, ale může být stejnou měrou produktem sociálních a ekonomických okolností. Z tohoto vyplývá, že chceme-li porozumět stárnoucí osobnosti, je třeba zvažovat rovněž vnější vlivy ovlivňující sebeobraz starého člověka a jeho životní spokojenost. Jak uvádí Stuart-Hamilton (1999), vyznaným faktorem ovlivňujícím sebedůvěru starších lidí je též stereotyp „typického“ starého člověka převažující ve společnosti (Stuart-Hamilton, 1999). Podle názorů respondentů výzkumu Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti patří k faktorům, které hrají roli při vnímání člověka jako starého, nejčastěji fyzický zdravotní stav, následován věkem, ztrátou duševní svěžesti a ztrátou autonomie. Nicméně lze shrnout, že celkový postoj české společnosti vůči starým lidem je pozitivní a převažuje zde tradicionalistický pohled, že stáří je moudré, zkušené, plné porozumění a zaručující tradiční hodnoty (Vidovičová, Rabušic, 2003).

Následující příspěvek bude věnován různým způsobům přípravy na stáří v rozmanitých oblastech zahrnujících například finanční a materiální přípravu, volnočasové aktivity či změny v oblasti bytové. Díky dostupné datové základně je možné porovnat strategie a způsoby přípravy na stáří u osob středního a předdůchodového věku se samotnými seniory, kteří se na svou přípravu na stáří dívají zpětně. Kromě otázek týkajících se přípravy na stáří se v textu budeme věnovat též představám o životě v důchodu, plánům na toto životní období a časování tohoto důležitého kroku. V závěru příspěvku se krátce zaměříme na zpětné hodnocení odchodu do důchodu osobami seniorského věku.

Zdroje dat

Otázky týkající se přípravy a plánů na stáří a odchod do důchodu zazněly v několika výzkumech realizovaných Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v.v.i. v posledních letech, které nám poslouží jako zdroje dat pro tento článek. Jedná se o výzkum Život ve stáří z roku 2002, ve kterém bylo dotázáno 1 036 respondentů ve věku 60 a více let (40 % mužů a 60 % žen; horní věková hranice nebyla předem určena, nejstaršímu respondentovi nicméně bylo 94 let) a výzkum Střední generace realizovaný v roce 2004, který byl zaměřen na respondenty ve věku 45-59 let, přičemž dotázáno bylo celkem 1 059 osob (52 % mužů a 48 % žen).

---

¹ Strategie závislosti nicméně nemusí být dána pouze osobnostními a povahovými charakteristikami, ale může být ovlivněna i vnějšími okolnostmi, jako je například příjem, zdravotní stav apod.

Další datový zdroj představuje výběrové šetření zaměřené na rodiny po odchodu dětí, tj. na vdané/zenaté respondent(k)y ve věku 45-60 let (49 % mužů a 51 % žen – celkem dotázáno 496 osob), kteří mají děti, jež se již osamostatnily a vedou vlastní domácnost. Toto šetření proběhlo v rámci projektu Rodina, zaměstnání a vzdělání v roce 2006 jako čtvrté ze série pěti šetření vybraných rodinných typů pod názvem Rodina a zaměstnání IV (Sonda IV; v tomto článku dále jen RZV).

Posledním použitým výzkumem je šetření o finanční gramotnosti a připravenosti na stáří (dále jen Finanční gramotnost), jež bylo realizováno v rámci projektu Aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita v roce 2007. Dotazováni byli lidé v předdůchodovém věku, tj. ti, kterým v době šetření zbývalo maximálně 10 let do důchodu, tedy muži ve věku 51 – 61 let a ženy ve věku 47 - 57 let. Výsledný datový soubor obsahuje odpovědi od 1 541 osob (48 % mužů a 52 % žen).

Příprava na stáří

První otázkou, která se v souvislosti se studiem problematiky přípravy na stáří a na odchod do důchodu nabízí, je, **v jakém období** svého života si lidé začnou uvědomovat nutnost nějakým způsobem se **na své stáří připravit**. Tato otázka - zda respondent pomyslel někdy v mladším věku na to, že by se měl připravit na stáří, a kdy to začal brát vážně, zazněla ve výzkumech Střední generace a Život ve stáří. Zmíněné dva datové zdroje nám umožňují unikátní srovnání odpovědí lidí středního věku s osobami věku seniorského, kteří se na svoji přípravu na stáří dívají na rozdíl od první skupiny zpětně, a nabízejí možnost posouzení, zda mezi těmito dvěma odlišnými generacemi došlo k nějakému názorovému posunu.

Z tabulky 1 je patrné, že respondenti výzkumu Život ve stáří, bez ohledu na věk, pohlaví či vzdělání, podstatně častěji než lidé střední generace připouštějí, že na přípravu na stáří v předstihu nikdy nepomysleli. Pokud se na stáří nějak připravovali, v drtivě většině případů začali nejdříve po padesátém roce věku, přičemž v tomto období začala svou přípravu bezmála třetina všech dotazovaných a zhruba čtvrtina teprve až při odchodu do důchodu. Pozitivním zjištěním je, že v průběhu času dochází k určitému posunu směrem k uvědomělejšímu chování, neboť jak je vidět z tabulky 1, většina osob středního věku se na blížící se stáří začíná připravovat již po čtyřicátém roce věku a není výjimkou, na rozdíl od výpovědí seniorů, že zodpovědnost ke svému životu ve stáří si lidé dnešní střední generace uvědomovali již po třicítce. Spolu s rostoucím věkem a blížícím příchodem seniorské fáze života se u respondentů ze střední generace podstatně snižuje zastoupení těch, kteří na přípravu na stáří doposud nikdy nepomysleli.

Tab. 1: Období, ve kterém respondenti začali brát vážně svou přípravu na stáří (sloupcová %)

	Střední generace				Život ve stáří	
	43-49 let	50-54 let	55-60 let	celkem	přepočtení	všichni
Nikdy jsem na to nepomyslel	37,2	20,2	10,3	21,9	37,9	28,8
Již v mladším věku	6,4	4,0	3,2	4,6	3,2	2,4
Asi tak ve svých 30-40 letech	17,6	11,6	8,3	12,7	2,1	1,6
Asi tak ve svých 40-50 letech	38,8	38,5	34,3	37,4	17,6	13,4
Až po padesátce	-	25,6	43,9	23,3	39,2	29,7
Až při odchodu do důchodu	-	-	-	-	-	24,2
Celkem	100	100	100	100	100	100
N	376	371	312	1059	778	1026

Pozn.: Pro ilustraci a srovnatelnost s výzkumem Střední generace byli ve sloupci „přepočtení“ vynecháni respondenti, kteří odpověděli „až při odchodu do důchodu“. Ve sloupci „všichni“ pak byly zahrnuty odpovědi všech dotazovaných.

Zdroj: Střední generace 2004; Život ve stáří 2002

Způsoby přípravy na stáří mohou mít rozmanité podoby, od přípravy v oblasti vzdělávacích a volnočasových aktivit, přes přípravu materiální a finanční, až například po změny v oblasti bytové. A právě na jednotlivé formy přípravy se nyní podíváme pozorněji a opět se budeme díky dostupnosti datové základny věnovat srovnání výpovědí osob předdůchodového věku se samotnými seniory.

Jednoznačně nejčastěji uváděným způsobem přípravy na stáří u obou skupin respondentů jsou **koníčky**, kterým je možné se kromě současnosti věnovat i ve vyšším věku. Ačkoliv lze tuto činnost řadit mezi **nepřímé způsoby přípravy na stáří** (podobně jako zdravý životní styl, další vzdělávání apod., které jsou důležité ve všech fázích životního cyklu a nemusí být spojovány pouze s přípravou na stáří), nelze ji ve srovnání se způsoby přímými (jako je například finanční zabezpečení na stáří, úprava bytu či informování o nabídce sociálních a zdravotních služeb pro seniory) považovat za méně důležitou, neboť zejména po ukončení ekonomické činnosti dochází k nárůstu volného času, změně náplně dne a právě koníčky a zájmy nabývají v tomto období na významu. Je tedy velmi pozitivním zjištěním, že zhruba tři čtvrtiny všech dotazovaných v obou výzkumech mají nějaké koníčky, díky nimž mohou zvýšené množství volného času v důchodovém věku zaplnit a částečně tak nahradit ztrátu dosavadního zaměstnání, které některým mohlo sloužit jako způsob seberealizace. Pokud se zaměříme na rozdíly mezi respondenty na základě jejich jednotlivých charakteristik, pak je možné říci, že u obou zkoumaných „generací“ roste podíl respondentů deklarujících, že mají nějaké koníčky, spolu s rostoucím vzděláním. Absence koníčků je naopak častější u osob, které mají horší zdravotní stav, a též u těch, kteří jsou se svým životem velmi či spíše nespokojeni (je otázkou, zda se v tomto případě jedná spíše o příčinu, nebo o důsledek). Rozdíly mezi muži a ženami byly shledány pouze v rámci výzkumu Střední generace, kde muži statisticky významně častěji uváděli, že nějaké koníčky mají.

Z oblasti dalších nepřímých způsobů přípravy na seniorský věk je možné jmenovat další vzdělávání, například formou návštěv kurzů či různých přednášek. Jak je patrné z tabulky 2, **dalšímu vzdělávání se věnují spíše lidé mladšího věku**, mezi nimiž je těch, kteří se nějakým způsobem dále vzdělávají, zhruba třetina (další necelá čtvrtina o tom alespoň uvažuje), na rozdíl od pouhé desetiny v případě respondentů výzkumu Život ve stáří, přičemž s rostoucím věkem podíl osob, které se dnes či v minulosti dále vzdělávaly, významně klesá (v nejvyšší věkové kategorii, nad 75 let, představuje tento podíl pouhých 3 %). Další vzdělávání je pochopitelně otázkou nejen poptávky, ale též nabídky, která se ve srovnání s minulostí výrazně zlepšuje. Nízký výskyt dalšího vzdělávání je tedy u seniorské generace možné vysvětlit nižší nabídkou kurzů, seminářů apod., která v době jejich středního a předdůchodového věku byla k dispozici. Další charakteristikou osob, které se dále vzdělávají či vzdělávali, je pochopitelně též nejvyšší dokončené vzdělání, tzn. čím vyšší vzdělání, tím větší zájem o rozšiřování dosavadních znalostí a vědomostí.

Zdravý životní styl podobně jako předchozí činnosti nelze vnímat pouze jako přípravu na stáří, nicméně spolu se zvyšujícím se věkem a hrozbou zhoršujícího se zdravotního stavu je zdravý životní styl podpořený například zdravou stravou, sportem, udržováním kondice apod. velice důležitý. S narůstající střední délkou života v populaci ČR se totiž začíná stále více diskutovat o tom, zda prodloužení lidského věku není pouze přidáváním let v nemoci a jaký počet let zbývá lidem na dožití v dobrém zdravotním stavu (Rychtaříková, 2006). A právě zdravý životní styl je jedním z velmi důležitých faktorů ovlivňujících kvalitu života ve stáří a tzv. zdravou délku života. Není proto příliš pozitivním zjištěním, že na zdravý životní styl a udržení kondice dbá pouze o něco více než polovina osob ve středním věku a v minulosti (v souvislosti s přípravou na stáří) dbal též obdobný podíl dnešních seniorů. Zde se opět jako významný diferenciační faktor ukázalo vzdělání, kdy

u obou skupin respondentů roste podíl osob dbajících na svůj zdravý životní styl spolu s rostoucím vzděláním.

Ve stáří je obzvláště důležitá **podpora ze strany rodiny**, resp. dětí, neboť v případě ztráty soběstačnosti je za péči o stárnoucí příbuzné zodpovědná především rodina a služby péče o seniory bývají využívány až v případě, kdy rodina komplexní péči zajistit nemůže (Svobodová, 2006). Zároveň je na místě připomenout, že v české společnosti je velmi silná mezigenerační solidarita (Možný a kol., 2004), a to obousměrně, tj. jak ze strany rodičů směrem k dospělým dětem, tak i opačně. Zajímavé ovšem je, že o případné podpoře ve stáří ze strany dětí s předstihem hovoří (hovořil) pouze poměrně nízký podíl dotazovaných obou výzkumů (tabulka 2), se svými dětmi přitom o něco častěji toto téma řeší ženy. Zdá se tedy, že téma mezigenerační výpomoci a podpory ve stáří lidé nechávají raději až na dobu, kdy bude skutečně aktuální.

Z hlediska **finanční přípravy na stáří** se zdají být uvědomilejší mladší generace, tj. respondenti výzkumu Střední generace ve srovnání s dotazovanými výzkumu Život ve stáří, což ovšem může být do značné míry zapříčiněno lepšími vnějšími podmínkami a nabídkou v oblasti ekonomické ve srovnání s minulostí, kdy se na své stáří připravovali dnešní senioři. Jak je viditelné z tabulky 2, téměř tři čtvrtiny osob ze střední generace si platí penzijní připojištění a nadpoloviční většina si platí též životní pojištění a snaží se spořit, případně nakupovat akcie, nemovitosti apod., přičemž dalších 15 % o těchto formách přípravy na stáří alespoň uvažuje. V případě seniorů jsou podíly osob, které si před odchodem do důchodu platily životní pojištění či penzijní připojištění, podstatně nižší, což je ovlivněno právě již zmíněnou nižší nabídkou v této oblasti (zároveň se tyto podíly v obou případech snižují s rostoucím věkem seniora, kdy u nejstarší věkové skupiny, tj. u osob nad 75 let, si životní pojištění platilo 14 % a penzijní připojištění pouhých 5 % osob). Spořit, případně investovat se nicméně snažila téměř polovina dnešních seniorů. Podíl osob, které se výše uvedenými způsoby připravují na stáří, jednoznačně narůstá spolu s rostoucím vzděláním dotazovaného, což platí pro oba porovnávané výzkumy, v případě výzkumu střední generace je však tento nárůst výraznější. Pro ilustraci, zatímco z osob s nejnižším vzděláním si spoří případně investuje 46 % respondentů střední generace, u vysokoškoláků tento podíl představuje již 77 %, v případě penzijního připojištění tvoří příslušné podíly 62 % a 85 %.

Informace o nabídce sociální pomoci (služeb) pro seniory, o nárocích na tuto pomoc a o specializovaných zdravotních službách pro seniory si v o něco větší míře zjišťovali (zjišťují) dnešní senioři nežli osoby střední generace, nicméně i tak není zastoupení těchto osob příliš vysoké (tabulka 2). Vzhledem k tomu, že se nepotvrdil předpoklad, že by se touto otázkou začínali lidé zabývat spolu s blížícím se důchodovým věkem ve vyšší míře (tj. ve výzkumu Střední generace lidé vyššího věku častěji než lidé mladší), bude tento rozdíl pravděpodobně zapříčiněn nikoliv uvědomilejší přípravou na stáří u dnešních seniorů, ale tím, že dnešní senioři berou při svých odpovědích v potaz i to, že se o tyto služby zajímají aktuálně, tedy již v seniorském věku.

Poslední tématickou oblastí, která byla v obou výzkumech v souvislosti s přípravou na stáří zjišťována, je oblast **bydlení**. Přiměřené bydlení (levnější, v nižším patře, blíže rodině apod.) v současnosti hledá pouze minimální podíl osob středního věku, přičemž každý desátý respondent o tom alespoň uvažuje. Úpravou bytu pro bezpečnější pohyb a činnosti, například instalováním madel v koupelně, odstraňováním prahů, výměnou zámků či plynových spotřebičů za elektrické, se zabývá či v budoucnu plánuje zabývat rovněž velmi nízký podíl dotazovaných tohoto výzkumu. Jedinou oblastí, které je věnována podstatně vyšší pozornost, je obnova předmětů usnadňujících chod domácnosti (např. pračka), dokud respondenti ještě vydělávají. Mírně vyšší podíly kladných odpovědí vztahujících se k problematice bydlení

byly shledány u seniorů, zde je nicméně opět otázkou, zda není rozdíl zapříčiněn snahou vyvinutou až v důchodovém věku, kdy toto téma začalo být více aktuální.

U seniorů bylo navíc podrobněji zjišťováno též to, zda se lidé v souvislosti s odchodem do důchodu přestěhovali v zájmu snížení nákladů na bydlení do jiného bytu (do levnějšího či menšího bytu, k dětem apod.). Z celkového počtu toto učinilo pouze 15 % respondentů, z nichž se pětina přestěhovala k dětem nebo jiným příbuzným a čtyři pětiny do přiměřeně levnějšího bytu (častěji se přitom jednalo o osoby žijící bez partnera a o lidi z větších obcí či měst, tj. s počtem obyvatel nad 5 000, kde je nabídka přiměřeného bydlení pro seniory pravděpodobně lepší než v malých obcích a na venkově). Ve druhém případě se přitom nejčastěji jednalo o byty nájemní (více než polovina případů), do bytů družstevních či v osobním vlastnictví se přestěhovala necelá třetina z těchto osob. Ve dvou třetinách případů byly „nové“ byty malé, s počtem místností maximálně 1+1, resp. 2+kk. Pozitivním zjištěním je, že více než 90 % z těch, kteří se přestěhovali (ať už do jiného bytu samostatně či k příbuzným), je se svým bydlením spokojeno.

Lze tedy shrnout, že změny v oblasti bydlení a úprava bytů patří v souvislosti s přípravou na stáří k poměrně opomíjeným oblastem a pokud lidé nějakou aktivitu v tomto směru vyvíjejí, omezuje se povětšinou pouze na obnovu předmětů usnadňujících chod domácnosti.

Tab. 2: Jednotlivé způsoby přípravy na stáří (řádková %)

	Střední generace			Život ve stáří	
	ano	ne, ale uvažují o tom	ne a neuvažují o tom	ano	ne
Koníčky, kterým se lze ve stáří věnovat	75,4	13,5	11,0	71,5	28,5
Další vzdělávání	35,9	23,2	40,9	9,9	90,1
Zdravý životní styl (sport, zdravá strava aj.)	54,9	29,2	16,0	50,8	49,2
Hovory s dětmi o jejich případné podpoře	16,3	27,0	56,7	19,0	81,0
Spoření, příp. nákup akcií, nemovitostí apod.	55,7	15,0	29,3	46,4	53,6
Placení životního pojištění	57,6	14,8	27,6	25,4	74,6
Placení penzijního připojištění	72,0	15,5	12,6	20,1	79,9
Informování o nabídce sociální pomoci (služeb) pro seniory	8,4	24,5	67,1	18,3	81,7
Informování o specializovaných zdravotních službách pro seniory	7,4	22,8	69,9	17,9	82,1
Hledání přiměřeného bydlení	4,1	9,9	86,0	17,9	82,1
Úprava bytu pro bezpečnější pohyb a činnosti	7,3	12,2	80,5	12,9	87,1
Snaha obnovit předměty usnadňující chod domácnosti	34,8	24,2	41,0	51,2	48,8

Zdroj: Střední generace 2004; Život ve stáří 2002

Na základě aktivity vyvíjené (resp. vyvinuté) v oblasti přípravy na stáří jsme vytvořili tři skupiny osob, resp. tři **strategie přípravy na stáří**, které jsme nazvali strategií aktivní, středovou a pasivní. Díky této kategorizaci můžeme lépe popsat, jakými charakteristikami se vyznačují skupiny osob ve vztahu ke způsobu jejich přípravy na stáří. Metodicky byly tyto skupiny utvořeny podle počtu kladných odpovědí na jednotlivé otázky v baterii otázek týkajících s přípravy na stáří, prezentované v předchozí tabulce 2. Do skupiny osob volících aktivní strategii byli zahrnuti ti, kteří ve zmíněné baterii otázek odpověděli minimálně 7x ano, do středové kategorie byli zahrnuti ti, kteří odpověděli ano 5x nebo 6x, zbylý podíl osob (tj. ti, kteří odpověděli maximálně 4x ano) byl zahrnut do skupiny nazvané pasivní strategie.

Z výsledků analýzy vyplynulo, že **nejvyšší podíl osob v obou výzkumech praktikuje pasivní strategii přípravy na stáří, tzn. že se na své stáří s předstihem příliš**

nepřipravují, resp. jejich příprava se týká jen omezeného množství aktivit. Pasivní strategii volí nejčastěji lidé se základním vzděláním, lidé s častými či vážnějšími nebo dlouhodobějšími zdravotními obtížemi, dále lidé pracující (v případě seniorů pracující v průběhu profesní dráhy) manuálně, tj. nekvalifikovaní dělníci, kvalifikovaní dělníci a lidé manuálně pracující v obchodě a ve službách, což pochopitelně do jisté míry souvisí s nejvyšším dokončeným vzděláním, a v případě seniorů se rovněž častěji jedná o ty, kteří jsou v současnosti nepracujícími důchodci. Středová strategie byla mezi respondenty Střední generace zastoupena zhruba z jedné třetiny, u respondentů výzkumu Život ve stáří z necelé čtvrtiny, přičemž se jedná o kategorii smíšenou, tj. nelze říci, že by se respondenti vyznačovali nějakými převažujícími charakteristikami. Nejpozitivnějším přístupem, tj. tzv. aktivní strategii přípravy na stáří se vyznačuje bohužel nejnižší podíl dotazovaných a jedná se (v případě střední generace) mnohdy o vysokoškoláky (u seniorů je zastoupení vysokoškoláků a středoškoláků v této kategorii přibližně stejné), lidi s dobrým zdravotním stavem, osoby spokojené se svým životem, v případě seniorů o pracující důchodce a z hlediska výkonu zaměstnání o osoby na kvalifikovaných pozicích, tj. vyšší řídicí a odborné pracovníky a nižší řídicí pracovníky, odborníky ve školství, zdravotnictví a kultuře².

Tab. 3: Strategie přípravy na stáří, podle vzdělání (sloupcová %)

strategie	Střední generace				Život ve stáří			
	ZŠ, bez maturity	maturita	VŠ	celkem	ZŠ, bez maturity	maturita	VŠ	celkem
aktivní	6,6	13,7	29,5	13,9	6,6	15,7	14,1	9,9
středová	21,5	36,1	43,2	31,9	19,5	23,2	37,0	22,1
pasivní	71,9	50,2	27,4	54,2	73,9	61,1	48,9	68,0

Zdroj: Střední generace 2004; Život ve stáří 2002

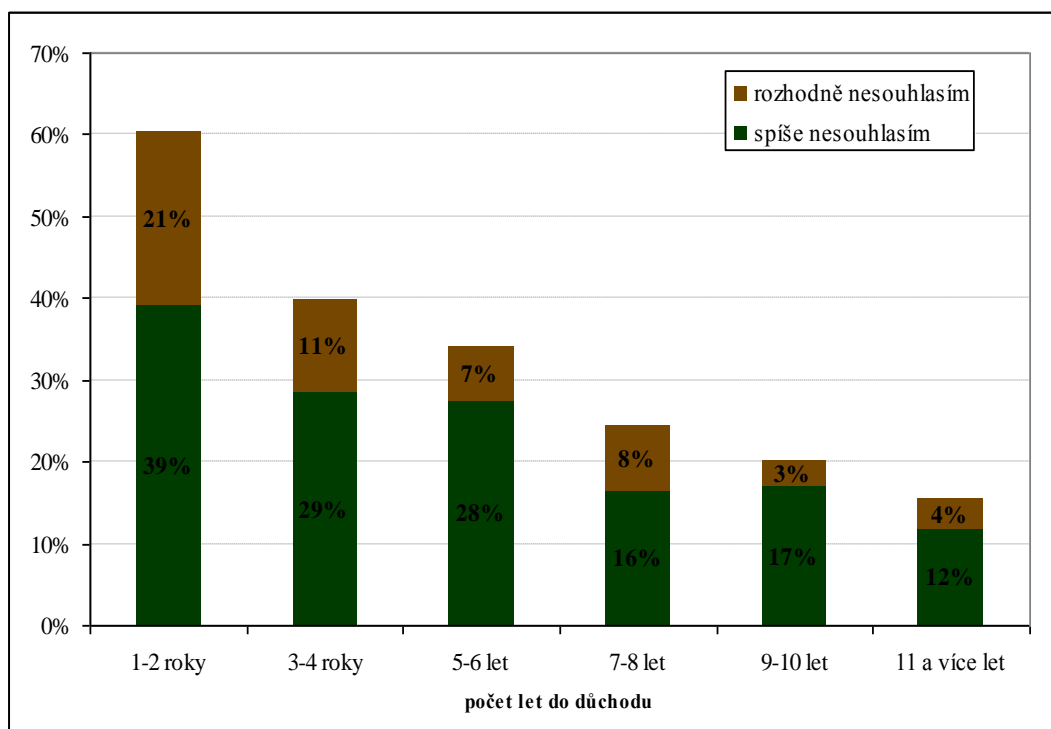
Plány na stáří

Vedle přípravy na stáří mohou lidé též s předstihem plánovat, jak svůj čas v důchodovém věku budou trávit. Je však otázkou, zda se těmito plány lidé zabývají dříve, než do důchodu nastoupí, nebo zda tuto otázku ponechávají na dobu, až bude skutečně aktuální. Respondenti výzkumu Finanční gramotnost měli vyjádřit souhlas či nesouhlas s výrokem „V tuto chvíli je předčasné věnovat se plánům na důchod, je to moc daleko“, z čehož lze odvodit, **kdy je pro osoby předdůchodového věku ten správný čas začít svůj život v důchodu plánovat**. Z následujícího grafu je vidět, že nesouhlas s tímto výrokem výrazně klesá spolu s nárůstem počtem let, které dotazovanému zbývají do dosažení důchodového věku. Z těch osob, kterým do dosažení důchodového věku zbývá jeden až dva roky, s výrokem nesouhlasilo 60 % (dopočet do 100 % tvořily kategorie „ani souhlasím, ani nesouhlasím“, „spíše nesouhlasím“ a „rozhodně nesouhlasím“, přičemž podíl osob volících středovou kategorii dosahoval ve všech skupinách zhruba 30 %), poté však dochází k výraznému poklesu o 20 procentních bodů v případě 2. skupiny respondentů (kterým do důchodu zbývají 3-4 roky). Pokles mezi dalšími skupinami již není tak dramatický.

Z těchto výsledků je tedy patrné, že ačkoliv se někteří lidé na důchod připravují v rozmanitých oblastech mnohdy s velkým předstihem, co se týče plánů na důchod, ponechává většina předdůchodců tyto úvahy až na dobu těsně před dosažením důchodového věku, kdy již mají reálnější představu o podmínkách a okolnostech, které mohou tyto plány více či méně ovlivňovat. Rada z nich pak argumentuje tím, že volný čas je pro ně důležitější, než aby ho věnovali plánování na důchod. Tento postoj zastávají dvě pětiny „předdůchodců“

² Tito lidé nicméně mohou praktikovat aktivní životní styl obecně a ne pouze ve vztahu k přípravě na stáří.

ze zmiňovaného výzkumu, pouhých 15 % má názor opačný a zbylý podíl osob s tímto názorem ani souhlasí, ani nesouhlasí. Nesouhlas s výrokem o důležitosti volného času podobně jako u předchozího výroku klesá spolu s narůstající dobou zbývajících do dosažení důchodového věku, v tomto případě však podstatně pomaleji, tedy z 21 % u osob, jimž do důchodu zbývá 1 až 2 roky, na 13 % v případě těch, kteří mají před sebou ještě více než 11 let ekonomické aktivity.

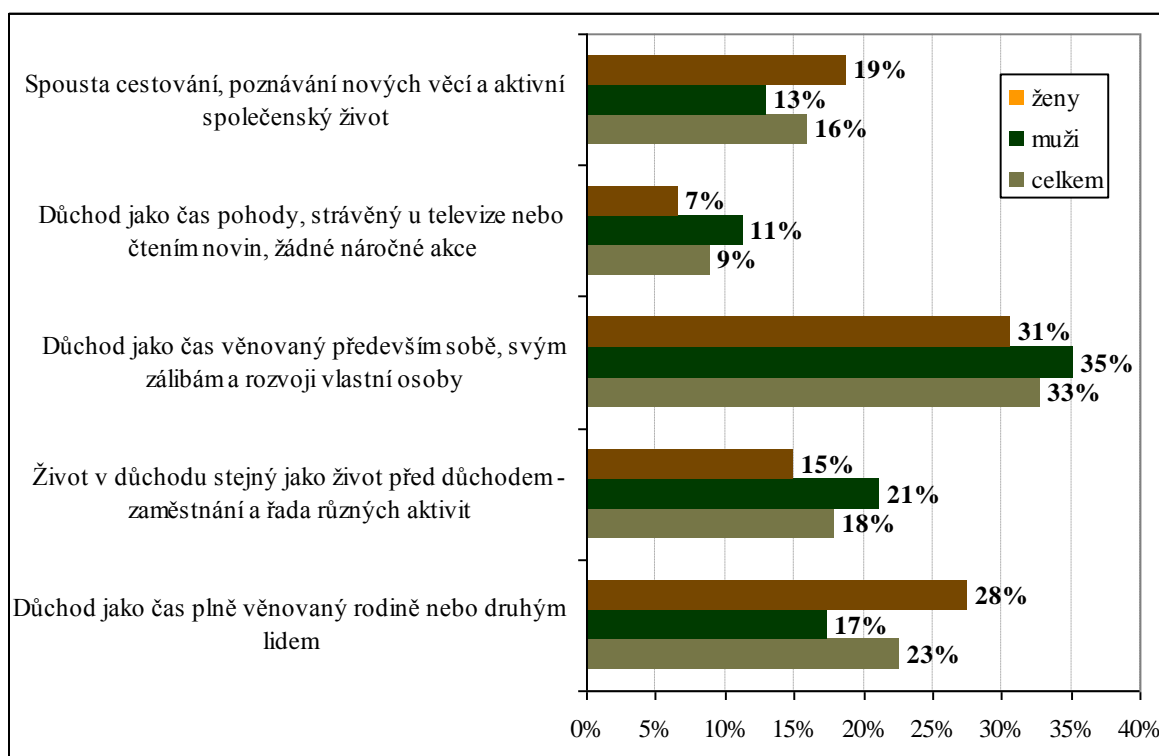
Obr. 1: Nesouhlas s výrokem „V tuto chvíli je předčasné věnovat se plánům na důchod, je to moc daleko.“
Podle počtu let zbývajících do dosažení důchodového věku (v %)

*Pozn.: Výběrový soubor vážený na populaci.
Zdroj: Finanční gramotnost 2007*

Představy o životě v důchodu a finančním zabezpečení ve stáří

Představy o životě v důchodu se poměrně výrazně liší v závislosti na pohlaví dotazovaného. Ženy předdůchodového věku si podstatně častěji než muži představují důchod jako čas plně věnovaný rodině nebo druhým lidem, muži oproti tomu chtějí mít častěji než ženy život v důchodu stejný jako život před důchodem, tj. věnovat se zaměstnání a řadě různých aktivit. Největší podíl mužů i žen by si nicméně shodně představoval ideální **život v důchodu jako čas plně věnovaný především sobě, svým zálibám a rozvoji vlastní osoby**. Na základě nejvyššího dokončeného vzdělání byly shledány rozdíly pouze u žen, kdy vysokoškolačky by podstatně častěji než ženy s nižším vzděláním chtěly v důchodu cestovat, poznávat nové věci a aktivně společensky žít (takto by si život v důchodu představovala více než čtvrtina z nich), ženy se vzděláním bez maturity naopak častěji než ostatní vidí důchod jako čas věnovaný rodině (téměř třetina žen s nejnižším vzděláním) a častěji též uvádějí, že důchod by měl být časem pohody, strávený u televize nebo čtením novin, a pokud možno nevykonávat žádné náročné akce (toto si přeje každá desátá z nich).

Obr. 2: Jak by podle Vás měl vypadat ideální život v důchodu? Podle pohlaví (v %)

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří kategorie Jiná možnost a Žádná z variant. Výběrový soubor vážený na populaci.

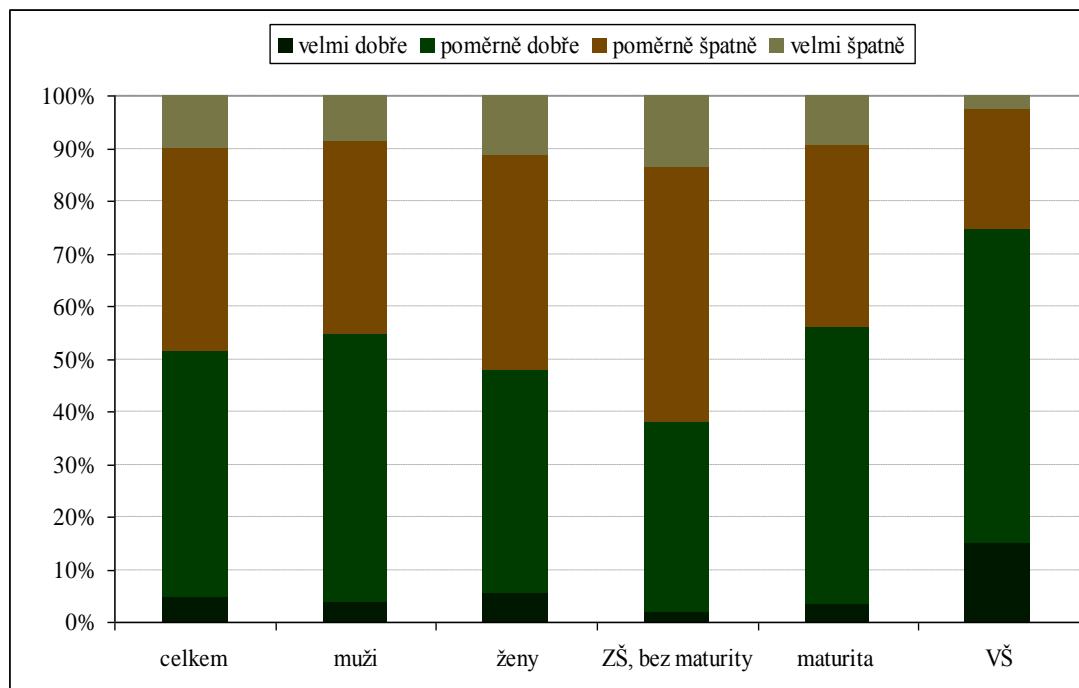
Zdroj: Finanční gramotnost 2007

Z hlediska představ o finančním zabezpečení ve stáří z výzkumů vyplývá, že naprostá většina lidí si je velmi dobře vědoma toho, že po odchodu do důchodu se zhorší jejich finanční situace (podrobněji viz Svobodová, 2007b). Z objektivního pohledu je pak možné konstatovat, že porovnáme-li průměrnou hrubou měsíční mzdu v ČR s průměrnou výší vyplácených starobních důchodů, znamená odchod do důchodu pokles příjmů v průměru zhruba na polovinu. A pokud se lidem nepodaří s předstihem na stáří dostatečně finančně zabezpečit, dostávají se představy většiny osob předdůchodového věku do souladu s realitou.

S obavou, že po odchodu do důchodu nebudou mít dostatek finančních prostředků, se setkáme i u respondentů výzkumu Finanční gramotnost. S výrokem „**Bojím se, že nebudu mít v důchodu dostatek peněz**“, souhlasily téměř dvě třetiny dotazovaných, čtvrtina s tímto tvrzením asi souhlasila, ani nesouhlasila a pouze 15 % se nedostatku finančních prostředků v seniorském věku prozatím neobává. S obavou pojící se k dostatečnému finančnímu zabezpečení ve stáří se setkáme nejčastěji u osob se základním vzděláním či vzděláním bez maturity a častěji též u žen ve srovnání s muži. Ti, podobně jako vysokoškoláci, častěji než ostatní volili středovou variantu odpovědi či se prozatím nedostatku peněz v důchodu neobávají. Lidé vysokoškolsky vzdělaní totiž ve srovnání s osobami s nižším vzděláním častěji vykonávají lépe placená zaměstnání a mají tak více příležitostí na stáří se s předstihem alespoň z části finančně zabezpečit.

Toto potvrzují i odpovědi dotazovaných ve výzkumu RZV týkající se možnosti finanční přípravy na stáří, z nichž vyplývá, že s narůstajícím vzděláním roste podíl osob, jimž jejich současné **příjmy umožňují spořit a finančně se připravovat na stáří**. Zatímco z osob s nejnižším vzděláním se daří v tomto ohledu připravovat na stáří (poměrně dobře) necelým dvěma pětinám, v případě středoškoláků představuje tento podíl již více než polovinu a v případě vysokoškoláků dokonce tři čtvrtiny. Z hlediska pohlaví jsou na tom opět o něco lépe

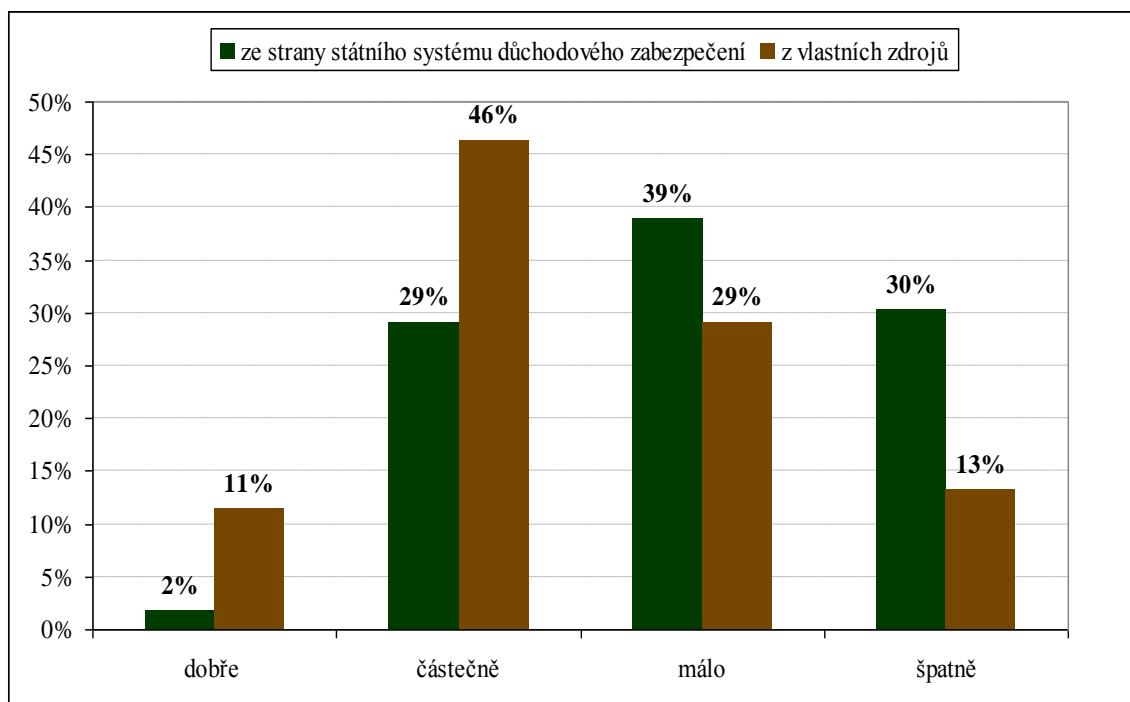
muži ve srovnání se ženami (obr. 3), které mají během své ekonomické aktivity v průměru nižší výdělky než muži.

Obr. 3: Řekl(a) byste, že Vaše současné příjmy Vám umožňují spořit a finančně se připravovat na stáří? Podle pohlaví a vzdělání (v %) *Zdroj: RZV 2006 (Sonda IV)*

V oblasti finančního zabezpečení ve stáří se nicméně lidé spoléhají spíše na sebe nežli na stát, což jasně vyplývá z odpovědí dotazovaných Střední generace na otázku „Máte pocit, že po odchodu do důchodu někdy v budoucnu budete dostatečně zajištěna jednak ze strany státního systému důchodového zabezpečení a jednak z vlastních zdrojů?“. V zajištění ze strany státního důchodového zabezpečení vkládá alespoň částečnou důvěru necelá třetina dotazovaných, zhruba dvě pětiny osob si myslí, že budou z tohoto zdroje zajištění málo a necelá třetina se dokonce domnívá, že zajištění ze strany důchodového zabezpečení bude špatné. Nejpesimističtější jsou v tomto ohledu lidé s nejnižším vzděláním a dále osoby s horším zdravotním stavem, jejichž současné příjmy mohou být jejich nepříznivým stavem do jisté míry ovlivněny, což se následně promítá do výše jejich odvodů do systému sociálního zabezpečení, čehož jsou si patrně, stejně jako lidé s nejnižším vzděláním, vědomi.

V zabezpečení ze strany vlastních zdrojů má důvěru více jak polovina všech dotazovaných, většina z těchto osob si nicméně myslí, že vlastní úspory je zajistí pouze částečně. V souladu s výše uvedeným mají o něco lepší vyhlídky muži, lidé s dobrým zdravotním stavem a zejména pak vysokoškoláci, z nichž v alespoň částečné zabezpečení z vlastních zdrojů doufají celé čtyři pětiny (v dobré zajištění častěji věří muži vysokoškoláci, vysokoškolačky si častěji myslí, že budou zajištěny částečně).

Obr. 4: Máte pocit, že po odchodu do důchodu někdy v budoucnu budete dostatečně zajištěn(a)? (v %)

Zdroj: Střední generace 2004

Odchod do důchodu

Ačkoliv je odchod do důchodu závažným krokem, je zároveň přirozenou součástí života a může přinášet i určitá pozitiva například v podobě zvýšených možností věnovat se rodině, koníčkům, zájmům apod. Z odpovědí respondentů výzkumu Rodina, zaměstnání a vzdělání vyplynulo, že nadpoloviční většina mužů i žen (56 %) bez ohledu na věk či vzdělání zastává názor, že by člověk ve vyšším věku měl, jakmile dosáhne nároku na důchod, **opustit zaměstnání, aby si mohl užívat rodinu a volný čas**, dokud není ještě starý a nemocný. Zbylá část dotazovaných (44 %) se naopak přiklání k variantě, že ve vyšším věku by měl člověk, pokud mu to zdraví dovolí, pokračovat v zaměstnání co nejdéle, aby si zachoval svěžest a neztratil kontakty s lidmi.

Pokud je ovšem odchod do důchodu dán do přímé souvislosti s výší důchodu, tj. pokud si měli respondenti představit, že by mohli volit mezi možnostmi odejít do důchodu hned po dovršení důchodového věku a mít nižší důchod, nebo po dovršení důchodového věku dále pracovat s tím, že jejich důchod bude potom podstatně vyšší, zvolily tentokrát téměř dvě třetiny dotazovaných (bez rozdílu pohlaví a vzdělání) možnost dále pracovat a mít vyšší důchod. **Finanční zajištění ve stáří tedy může být poměrně výraznou motivací k výkonu zaměstnání** po co nejdélší dobu, což je možné považovat za velmi zodpovědný přístup k seniorské fázi života.

Výše zmíněné otázky nicméně byly respondentům výzkumu RZV položeny buď zcela obecně, tj. nikoli na očekávané jednání jich samotných, nebo byly podmíněny finanční výší důchodu. Dotazovaným ve výzkumu Střední generace však byla položena zcela konkrétní a jednoduchá otázka na to, pro kterou z možností při dovršení důchodového věku se budou oni osobně rozhodovat, zda rozhodně či asi odejdou do důchodu nebo budou dále pracovat (viz tabulka 4). Z odpovědí vyplynulo, že pro odchod do důchodu se pravděpodobně rozhodnou dvě třetiny respondentů, naopak asi či rozhodně do důchodu neodejde a bude dále pracovat zbylá třetina dotazovaných. Znamená to, že i přes určitá negativa, která s sebou odchod do

důchodu přináší, **hodlá většina lidí tento fakt přijmout a tento důležitý životní krok v době dovršení důchodového věku bez odkladu učinit.**

Při podrobnějším pohledu na odpovědi jednotlivých skupin osob se však ukázaly následující rozdíly. Ženy ve srovnání s muži jsou podstatně častěji rozhodnuty do důchodu odejít, muži oproti nim výrazně častěji připouštějí možnost, že asi do důchodu neodejdou a budou i nadále pracovat. Podobně je tomu při srovnání osob na základě jejich nejvyššího dokončeného vzdělání, kdy se spolu s rostoucím vzděláním snižuje podíl odpovědí „rozhodně odejdu do důchodu“ a naopak zvyšuje podíl odpovědí připouštějících pokračování ve výdělečné činnosti i po dovršení důchodového věku. To může souviset jak s potřebou seberealizace skrze výkon zaměstnání a lepšími příležitostmi, resp. širšími možnostmi na pracovním trhu u vzdělanějších osob, tak také s charakterem vykonávané práce, která je u osob s vyšším vzděláním většinou duševní, a tedy podstatně méně fyzicky náročná než u manuálních činností, které povětšinou vykonávají lidé s nejnižším vzděláním. Z důvodu postupné ztráty fyzických sil a nárůstu zdravotních problémů spolu s rostoucím věkem pak mají lidé vykonávající fyzicky náročné profese pochopitelně ve srovnání s lidmi pracujícími duševně zhoršené možnosti vykonávat své povolání i ve vysokém věku.

Důležitým faktorem ovlivňujícím rozhodování lidí v souvislosti s odchodem do důchodu je též zdravotní stav, neboť osoby s častými či vážnějšími zdravotními problémy pochopitelně méně často hodlají odchod do důchodu odkládat a spíše jsou rozhodnuty ekonomickou aktivitu při dovršení důchodového věku ukončit.

Tab. 4: Až dovršíte svůj důchodový věk, pro kterou z možností se budete rozhodovat? Podle pohlaví a vzdělání (sloupcová %)

	celkem	pohlaví		vzdělání		
		muži	ženy	ZŠ, bez maturity	maturita	VŠ
Rozhodně odejdu do důchodu	30,5	26,5	34,9	40,0	28,9	15,3
Asi půjdu do důchodu	36,5	33,8	39,4	34,9	37,5	36,8
Asi do důchodu neodejdu a budu dále pracovat	27,7	33,5	21,3	21,5	28,5	38,4
Rozhodně do důchodu neodejdu a budu dále pracovat	5,3	6,2	4,4	3,6	5,1	9,5

Zdroj: Střední generace 2004

Díky dostupnosti údajů o osobách seniorského věku a jejich **osobní zkušenosti s odchodem do důchodu** je možné zhodnotit, jak k tomuto kroku dnešní senioři přistupovali a zda byl pro ně spíše pozitivní změnou nebo zda se jim do důchodu příliš nechtělo. Z tabulky 5 vyplývá, že do důchodu odcházely rády dvě pětiny dotazovaných mužů a žen (nejčastěji se přitom jednalo o osoby s nejnižším vzděláním), necelá třetina při odchodu váhala a zbylý podíl by raději zůstal v zaměstnání, ale z různých důvodů tento krok (musel) učinit. Nejčastěji uváděným důvodem pro nutnost opustit zaměstnání byla **nepotřebnost pracovníka ze strany podniku.**

Zajímavé rozdíly v postojích seniorů se ukáží při porovnání v závislosti na tom, zda do starobního důchodu odcházeli přesně při dosažení důchodového věku nebo dříve či naopak později³. Lidé, kteří odcházeli v době dosažení důchodového věku, častěji než ti ostatní odcházeli rádi a méně často se jim do důchodu nechtělo. Ti, kteří odcházeli dříve, museli své

³ Ze všech dotazovaných respondentů výzkumu Život ve stáří jich 70,2 % odcházelo do důchodu při dosažení důchodového věku, 8,3 % odcházelo dříve, než mělo, 18 % odcházelo naopak později, 3,1 % se otázka netýkala, neboť ještě nepobírají starobní důchod a 0,5 % na otázku, kdy odcházeli do starobního důchodu, neodpovědělo. Ženy a osoby s nejnižším vzděláním ve srovnání s muži a osobami s vyšším vzděláním odcházely častěji při dosažení důchodového věku, muži a vysokoškoláci častěji odcházeli později než měli nebo starobní důchod zatím nepobírají.

zaměstnání opustit podstatně častěji než ostatní ze zdravotních důvodů či z toho důvodu, že se museli věnovat rodině. Kromě toho, pouze každý desátý člověk využívající možnost předčasného odchodu do důchodu s tímto rozhodnutím váhal oproti třetině osob odcházejících při dosažení důchodového věku a dvěma pětinám těch, kteří odcházeli později. Lidé, kteří odcházeli později⁴, nejčastěji váhali a též byli častěji k tomuto kroku donuceni ze strany zaměstnavatele.

Tab. 5: Když jste odcházel(a) do důchodu, odcházel(a) jste rád(a), nebo jste měl(a) pocit, že byste v zaměstnání raději ještě zůstal(a)? Podle vzdělání a období odchodu do důchodu (sloupcová %)

	celkem	vzdělání			období odchodu do důchodu		
		ZŠ, bez maturity	maturita	VŠ	přesně	dříve	později
Ocházel(a) jsem rád(a)	41,2	44,6	36,6	30,8	46,3	34,9	23,5
Odešel(a) jsem, ale váhal(a) jsem	29,9	27,5	33,3	34,6	29,2	9,3	42,5
Nechtělo se mi odejít, ale musel(a) jsem ze zdravotních důvodů	8,4	10,3	5,8	2,6	6,9	26,7	5,6
Nechtělo se mi odejít, ale podnik už mě nepotřeboval	16,9	14,6	20,3	24,4	14,8	20,9	23,5
Nechtělo se mi odejít, ale potřeboval(a) jsem se věnovat rodině	3,6	3,0	4,0	7,7	2,8	8,1	5,0

Pozn.: Přesně = při dosažení důchodového věku

Zdroj: Život ve stáří 2002

Jak již mnohokrát zaznělo, odchod do důchodu může mít vliv na řadu oblastí osobního života. Poslední otázkou, kterou se budeme v tomto textu zabývat, tedy je, **zda a jaký dopad měl tento krok na psychický stav a vztahy s rodinou a přáteli** v případě respondentů výzkumu Život ve stáří. Jak se ukázalo, na oblast vztahovou nemělo ukončení ekonomické aktivity u většiny respondentů vliv žádný. Pokud k nějaké změně došlo, bylo to povětšinou pozitivním směrem, neboť jak je zřejmé z tabulky 6, negativní vliv odchodu do důchodu na vztahy s partnerem, dětmi či přáteli přiznal jen velmi nízký podíl dotazovaných. Spíše příznivý vliv na vztahy s partnerem a dětmi deklarovali nejčastěji lidé s nejnižším vzděláním, pro které nepředstavuje ukončení ekonomické činnosti tak často ztrátu seberealizace jako v případě osob s vyšším vzděláním a kteří častěji než ostatní odcházejí do důchodu rádi.

Nezanedbatelný podíl seniorů ovšem uvedl, že odchod do důchodu měl spíše nepříznivý dopad na jejich psychický stav a celkovou spokojenost se životem (18 %, resp. 15 %). Naopak spíše pozitivní vliv na psychický stav měl odchod do důchodu u čtvrtiny mužů a žen bez ohledu na jejich vzdělání a spíše příznivý vliv na celkovou spokojenost se životem byl shledán u třetiny seniorů. U zbylých podílů se žádný dopad v této oblasti neprojevil.

Tab. 6: Vliv odchodu do důchodu na jednotlivé oblasti života (řádková %)

	spíše příznivý	nemělo vliv	spíše nepříznivý
Váš vztah k partnerovi	30,3	65,8	3,9
Vztahy k Vaším dětem	28,9	68,0	3,2
Vztahy k přátelům	20,3	74,3	5,4
Váš psychický stav	26,2	55,5	18,3
Vaše celková spokojenost se životem	32,7	52,1	15,2

Zdroj: Život ve stáří 2002

⁴ Průměrná doba zaměstnání po dosažení důchodového věku je 18 měsíců, nejčastěji to bývá jeden nebo dva roky. Muži přitom „přesluhují“ déle než ženy, a to při průměrné době 22 měsíců u mužů a 16 měsíců u žen (Kuchařová, 2002).

Závěr

Předložený text se věnoval tématice přípravy na stáří a odchod od důchodu, představám o životě v důchodu a finančním zabezpečení ve stáří, časování odchodu do důchodu a vlivu tohoto kroku na různé oblasti života jednotlivce. Z výzkumu vyplynulo, že většina dnešních seniorů se na své stáří začínala připravovat až po padesátém roce věku, přičemž nemalý podíl z nich na přípravu na stáří v předstihu vůbec nepomýšlel. V průběhu času nicméně dochází k pozitivnímu posunu směrem k uvědomělejšímu chování, neboť většina osob současné střední generace se na stáří začíná připravovat již po čtyřicítce. Mezi nejčastěji uváděné způsoby přípravy na stáří lze řadit koníčky, kterým je možné se ve stáří věnovat, a v případě střední generace též finanční přípravu, zejména placení penzijního, případně životního pojištění. Podstatně nižší podíly osob seniorského věku, které se v tomto ohledu na stáří připravovaly, jsou zapříčiněné výrazně nižší nabídkou, která v době jejich předdůchodového věku byla v oblasti ekonomické k dispozici. Proto se jejich finanční příprava povětšinou omezovala pouze na různé způsoby spoření.

K ne příliš rozšířeným způsobům přípravy na stáří zatím patří další vzdělávání, informování o nabídce sociální pomoci pro seniory a o specializovaných službách pro seniory a též hovory s dětmi o jejich případné podpoře, které si lidé raději ponechávají až na dobu, kdy se stanou skutečně aktuální. K poměrně opomíjeným oblastem přípravy na stáří patří rovněž změny v oblasti bydlení a úprava bytů. Pokud lidé nějakou aktivitu v tomto směru vyvíjejí, soustředí se většinou jen na obnovu předmětů usnadňujících chod domácnosti. Souhrnně je pak možné říci, že nejvyšší podíl osob praktikuje tzv. pasivní strategii přípravy na stáří, resp. jejich příprava se týká jen omezeného množství aktivit. Tzv. aktivní strategií přípravy na stáří se bohužel vyznačuje jen nízký podíl respondentů, přičemž poněkud více se jedná o osoby s vysokoškolským vzděláním.

Ideální život v důchodu si většina lidí představuje jako čas věnovaný především sobě, svým zálibám a rozvoji vlastní osoby. Nezanedbatelný podíl žen si též představuje důchod jako čas věnovaný rodině nebo druhým lidem, muži oproti tomu chtějí mít častěji než ženy život v důchodu stejný jako život před důchodem. S odchodem do důchodu se však zároveň pojí i určité obavy, a to především z hlediska dostatečného finančního zabezpečení ve stáří. V tomto ohledu se lidé spoléhají spíše na sebe a vlastní úspory, nežli na stát a systém důchodového zabezpečení. Pro mnohé pak může finanční zajištění představovat poměrně výraznou motivaci k výkonu zaměstnání i po dovršení důchodového věku, za předpokladu zvýšení v budoucnu pobíraného důchodu. I přesto většina osob odchází (či plánuje odejít) do důchodu při dosažení důchodového věku a tento krok tedy neodkládá. Poměrně nízký podíl seniorů tuto událost hodnotí jako psychicky náročnou s negativním dopadem na různé oblasti života, nicméně ani optimistické hodnocení nepřevládá. Celkově tedy převažuje hodnocení neutrální, tj. podle většiny dnešních seniorů neměl odchod do důchodu na jejich psychický stav ani vztahy s rodinou žádný vliv.

Literatura

- HAŠKOVCOVÁ, H. 1990. Fenomén stáří. Praha: Panorama, 1990. 416 s. ISBN 80-7038-158-2.
- KUCHAŘOVÁ, V. 2002. Život ve stáří. Praha: VÚPSV, 2002. 89 s.
- MOŽNÝ, I. a kol. 2004. Mezigenerační solidarita. Výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu „Hodnota dětí a mezigenerační solidarita“. Praha: VÚPSV – Výzkumné centrum Brno, 2004. 138 s.
- RABUŠIC, L. 1997. Časové dimenze vstupu do důchodu. In: RABUŠIC, L. (Ed.) Česká společnost a senioři. Brno: ŠSS FF MU, 1997, s. 10-29. ISBN 80-210-1729-5

- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2006. Zdravá délka života v současné české populaci. In: Demografie, č. 3, 2006, s. 166-178.
- STUART-HAMILTON, I. 1999. Psychologie stárnutí. Praha: Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2.
- SVOBODOVÁ, K. 2006. Genderové aspekty stárnutí: Rodina a péče o seniory. In: Demografie, č. 4, 2006, s. 256-261.
- SVOBODOVÁ, K. 2007a. Rodina a zaměstnání IV. Rodiny po odchodu dětí. Praha: VÚPSV, 2007. 67 s. ISBN 978-80-87007-64-8.
- SVOBODOVÁ, K. 2007b. Sociálně psychologické aspekty stárnutí. In: Demografie, č. 2, 2007, s. 87-95.
- VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L. 2003. Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Praha: VÚPSV, 2003. 67 s.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu MŠMT „Aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita“ (č. 2D06004)

Adresa autora

PhDr. Mgr. Kamila Svobodová
Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2
kamila.svobodova@vupsv.cz